

Μαρτυρία ζωής από έναν ετοιμοθάνατο

Από τον ΜΩΥΣΗ ΕΛΙΣΑΦ

Ο Ότο Στάνινερ είναι μουσικός, σοβαρά άρρωστος και συνειδητός αντίπαλος του ναζιστικού ολέθρου που ήδη έχει αρχίσει να εκδηλώνεται. Παρ' όλα αυτά, αρνείται να παραδοθεί. Και σχεδιάζει τη δική του συνωμοσία: ένα μικρό μουσικό «αντάρτικο», με το οποίο η αντίστασή του θα μπορούσε να υλοποιηθεί.

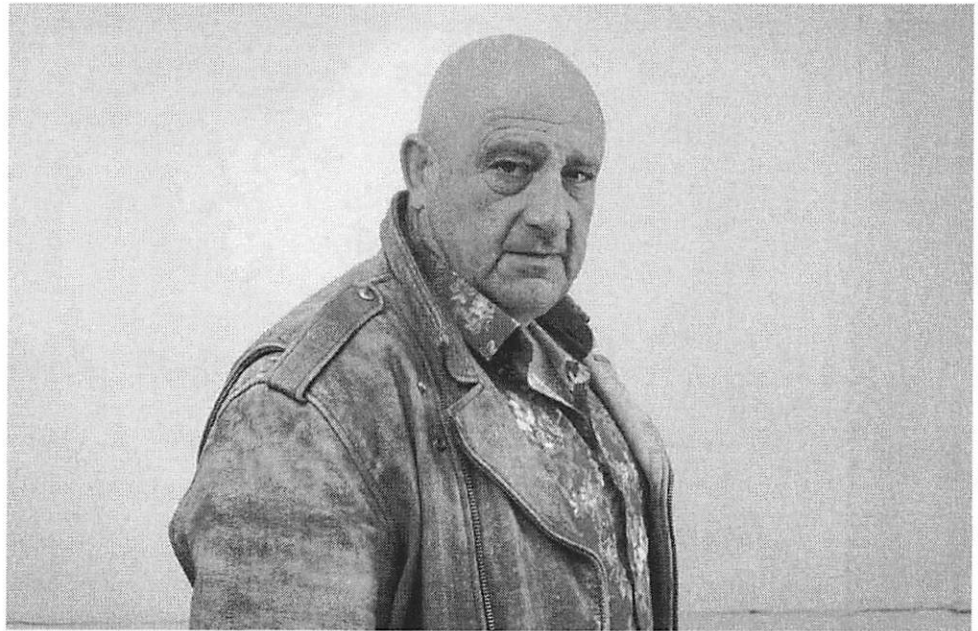
Raphaël Jerusalem, *Να σώσουμε τον Μότσαρτ. Το ημερολόγιο του Ότο Γ. Στάνινερ*, μεταφραση από τα γαλλικά: Αγγιλέας Κυριακίδης, Μελάνι, Αθήνα 2018, 152 σελ.

Το μικρό βιβλίο του Ραφαέλ Ζερουσαλίμ, *Να σώσουμε τον Μότσαρτ*, αποτελεί πολλαπλή έκπληξη. Και πρώτα ως προς τη μορφή: στη μεγαλύτερη διαδρομή του δεν αφήνει καμιά αμφιβολία ότι πρόκειται για πραγματικό ημερολόγιο. Ύψος πηγαίο, άμεσο, κοφτό, στακάτο. Σαν ο συγγραφέας να παρακολουθεί από τις κούνιες με μια κάμερα και να καταγράφει τα δρώμενα επί σκηνής. Τόσο τα δικά του, όσο και εκείνα της Ιστορίας. Θαρρείς χωρίς ένα προηγούμενο σχέδιο, χωρίς μια ευδιάκριτη αρχή, χωρίς ένα προ-σχεδιασμένο τέλος, με αποτέλεσμα να συνυπάρχουν, ως ένα σημείο, τα σημαντικά με τα ασήμαντα. Όχι από πρόθεση. Αλλά μόνο γιατί συνέπεσαν. Μόνο γιατί *έτυχε*.

«Βραστές πατάτες. Με τίποτα. Έδωσα το Βέρθερό μου στον γιο του επιστάτη. Με τα λεφτά που έβγαλε, μου πήρε λίγα λουκάνικα στην αγορά. Γλέντι». Κι αλλού: «Χθες το βράδυ, ραδιοφωνικό διάγγελμα του Γκαίμπελς: [...] Σήμερα πολεμάμε, μοχθούμε, κι αυτό είναι όλο. Όμως κανείς δεν παραπονιέται, ούτε ρωτάει... Κι όλοι οιο πόσο μας περιμένουμε τη διαταγή του Φίρερ». «Κρεβατιωμένος από χιές. Με βρήκε στην αυλή ο νικτοφύλακας. Παγωμένος». (6/10/39), «Μπακαλιάρος και βραστές πατάτες. Δεν θα το συνηθίσω ποτέ». (9/11/39), «Χθες, στο Μόναχο, απόπειρα δολοφονίας του Χίτλερ».

ΝΑ ΖΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΛΑΣΗ

Ποιος είναι ο Ότο Στάνινερ, ο ήρωας του συγγραφέα; Γρήγορα ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται ότι έχει να κάνει με έναν τεχνίτη του λόγου, άψογο χειριστή του, και βαθύτατα σκεπτόμενο άνθρωπο. Ένας καλλιεργημένος ταλαντούχος μουσικός και μουσικοκριτικός, ο οποίος, εξ αιτίας της προχωρη-

Musée d'Art et d'Histoire du Judaïsme

Ο Ραφαέλ Ζερουσαλίμ.

μένης φυματίωσης, είναι έγκλειστος σε σανατόριο. Αγωνίζεται να υπάρξει μέσα σε έναν διαρκή επιπόνη: διπλά στιγματισμένος από το σύστημα αλλά και με τη φυματίωση σε προχωρημένο στάδιο, αγωνίζεται λυσοσαλέα να υπάρξει με όρους σχεδόν «κανονικότητας», όταν όλα γύρω του δεν είναι απλώς ακανόνιστα, αλλά είναι η αποθέωση του παραλογοισμού.

Είναι εβραϊός το θρήσκευμα. Δεν είναι αυτός που το επέλεξε. Κι ίσως να είχε δικίο ο πατέρας του που συχνά τον παρότρυνε ν' αλλαξοπιστήσει. Τώρα όμως πρέπει να το κρύβει. Γιατί για τους άλλους, αν το μάθαιναν, θα γινόταν πραγματικά Εβραίος. Και μαζί, ένοχος εσχάτης προδοσίας. Με λίγα λόγια, ήταν «κίβδηλος. Λίγο απ' όλα. Όχι εντελώς Εβραίος, ούτε πραγματικά άθεος, μισός Ανστριακός, μισός Σιλεσιάνος, όχι ακόμα νεκρός κι όμως απόβλητος του κόσμου

των ζωντανών». Σαν να περπατούσε επάνω σε απροσπάτητη σκαλωσιά η ζωή του. Δεξιά κι αριστερά, το χάος. Άλλωστε αυτός τίποτα δεν ήθελε από όσα ακαταλόγηστα συνέβαιναν γύρω του. Αυτό που ήθελε μόνο ήταν να σώσει τον Μότσαρτ από κακές εκτελέσεις. Μόνο αυτό ήθελε, οι άλλοι όμως δεν ενδιαφέρονταν διόλου γι' αυτό.

Είναι βαριά άρρωστος. Ζηλεύει τους απ' έξω, αυτούς «που μπορούν ν' αναπνέουν βαθιά, που περπατούν χωρίς ν' αγκομαχούν. Ο κόσμος τούς ανήκει. Δεν έχουν παρά να απλώσουν το χέρι». «Δυστόσο κάποτε ήμουν σαν αυτούς [...] όταν ήμουν υγιής, κανονικός», γράφει στο ημερολόγιό του. «Και μετά, τελείως ξαφνικά, προγράφηκα, σημαδεύτηκα. Απ' την αρρώστια. Απ' τη μια μέρα στην άλλη. Μολυσμένος. Άχρηστος». Σχεδόν αρχίζει να αισθάνεται ένοχος και, σαν να ακούμε από την ανάποδη

του Ρασκόλνικωφ που, για να δικαιολογήσει το έγκλημά του, πλανόταν από την άποψή του ότι η γρια τοκογλύφος δεν ήταν παρά μια κατσαρίδα, που με την παρουσία της κατέστρεφε την κανονικότητα. Τώρα είναι αυτός που αυτοσαρκάζεται: «Ο Χίτλερ έχει δικίο. Οι άνθρωποι σαν εμένα είναι βάρους, είναι παράσιτα».

Είναι όμως βαθύτατα καλλιεργημένος. Και παθιασμένος με τον Μότσαρτ, τον οποίο οι βάρβαροι που εξουσιάζουν τώρα δεν τον «παίζουν», αλλά τον «εκτελούν». «Μα και το Ζάλτσμπουργκ», η πόλη της μουσικής, γράφει στο γιο του, «είναι άρρωστο. Μολυσμένο [...] το 'χουν μετατρέψει σε πανηγυράκι για στρατιώτες με άδεια και για αγροίκους με φράκο».

Στην αρχή, αυτό το σανατόριο μ' έκανε να νιρέπομαι. Όλα αυτά τα γεραμένα σώματα που περι-

φέρονται άσκοπα στους διαδρόμους, καταβροχθίζουν βραστες πατάτες ή είναι ξαπλωμένοι, ακίνητοι στο βρόμικο κρεβάτι τους. Δεν ήθελα να τους μοιάσω... Ήθελα να μοιάζω στους άλλους, στους απ' έξω. [...] Όχι πια. Τώρα πια, αυτοί είναι, οι απ' έξω, αυτοί είναι που μ'αηδιάζουν. Και η μουσική τους.

Είναι μόνος. Μελλοθάνατος, χωρίς ελπίδα. Κι όμως, το παλεύει. Όχι όμως για χάρη του Γκαίμπελς, όπως νομίζουν, ούτε από φόβο. «Είναι ένα απλό ζήτημα επιβίωσης», σημειώνει, «γαντζώνωμαι από κίπουν για να μη γλιστρήσω στο θάνατο».

Ποιος είναι; Κανείς δεν ξέρει. Ξένος με τους από μέσα. Το δράμα θα τελειώνει: «Μια στιγμή αργετικό εδώ, μια όση μορφή εκεί, τελειώσαμε». Ξένος και με τους απ' έξω. Ξένος απ' το σύστημα. Ένα σύστημα που «να μπορείς να σκοτώσεις όποιον θέλεις, όποτε θέλεις. Τόσο άνθρωποι διαθέτουν αυτή τη δύναμη. Οι στρατηγοί, οι νοσοκόμες, οι οδηγοί των τραμ που τρέχουν σαν παλαβοί. Τίποτα πιο κοινό από την ανθρωποκτονία. Όλοι μπορούν να σκοτώσουν. Το κίνητρο δεν είναι πάντα απαραίτητο. Πιο πολύ μια ψυχική κατάσταση. Μια επιθυμία». Και αυτό, Θεέ και Κύριε, να προβάλεται ως κανονικότητα. Αποξενωμένος, όμως, κι από τον εαυτό του: «Απόψε με ξαναδιάβασα. Ανοησίες».

Κι όμως αγωνίζεται:

Την πολεμιά μου αρρώστια. Δεν υποκύπτω. Το πρόβλημα είναι ότι δεν έχει όνομα. Ούτε καν το όνομα Φιματίωση. Κι όμως, ζω μαζί της κάθε μέρα. Κι αγωνίζομαι. Δίχως κράνος ή τουφέκι κι είναι σοβαρός εχθρός αυτή η αρρώστια. Δεν είναι κανένας δικτάτορας της πλάκας. Ο Χίτλερ έχει όνομα. Και πρόσωπο.

ΝΑ ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΓΙΑ ΝΑ ΖΕΙΣ

Διαρκώς συγκρούεται, λυγίζει, ξανασηκώνεται. Μέσα σ'έναν παράλογο και διαλυμένο κόσμο. Προσπαθεί να βρει κάποιον να ακουμπήσει. Μια πίστη, ένα στήριγμα:

«Στη μουσική, που ήταν και το πάθος του. «Δυσκολεύομαι να δωλέψω, να συγκεντρωθώ. Αλλά δεν θέλω [...] να εγκαταλείψω τον Μότσαρτ στη θλιβερή του τύχη».

«Στη δολοφονία του Χίτλερ, που η τύχη αναπάντεχα τον έφερε δίπλα του. «Να σκοτώσω. Τι περιέργη λέξη. Ανύπαρκτη στο λεξιλόγιό μου.

Που ήταν αδύνατο να βρω μια –έστω αληθοφανή– εξήγηση για την απόφασή μου».

«Στο να υποψιάσει τις επόμενες γενιές για ό,τι μπρος στα μάτια του συμβαίνει, γράφοντας καθημερινά ένα ημερολόγιο συμβάντων. Ένα ημερολόγιο που θαρρείς ότι γράφτηκε με αίμα και μισή ανάσα.

«Ακόμα και στις μικροχαρές που συνήθως εμείς, οι «κανονικοί», τις προσπερνάμε αδιάφορα: «Με δυσκολία περπατούσα, αλλά κατάφερα να φτάσω στο κέντρο της πόλης. Να μπλεχτώ με το πλήθος, να βολιάρω στους δρόμους, να χαζέψω τις βιτρίνες των καταστημάτων, να πω μια λεμονάδα σ' ένα κίσκι. Έκσταση». «Έκσταση, μια λεμονάδα σ' ένα κίσκι». Ας το ακούσουμε οι απ' έξω, οι «κανονικοί».

Και το τέλος; Κι αυτό υπάρχει. Μόνο που ξεδιπλώνεται αναπάντεχα. Εκεί που δεν το περίμενες. Κι ας είχε μεθοδικά προετοιμαστεί με τη μαεστρία μιας θεατρικής οικονομίας πολύ πιο πριν. Κι ανάγκασε τους ναζί να χειροκροτούν ανύποπτοι τις επιλογές του. Κάπως έτσι συμβαίνει: το πνεύμα σε κάθε περίπτωση κατσοχτεί της δύναμης. Αλλά το τέλος το αφήνουμε για τον αναγνώστη.

Τι είναι το βιβλίο του Ραφαέλ Ζερουσαλμί; Ένα λογοτεχνικό κείμενο, ένα μυθιστόρημα, μια έμμεση βιογραφία ή μια νουβέλα, όπως κυρίως υποθέτω; Είναι όλα αυτά. Και κάτι ακόμα: είναι και ένα εύρημα. Επιλέγει ως μορφή την ημερολογιακή γραφή. Κάτι που ήδη στο παρελθόν είχαν επιχειρήσει με μεγάλη επιτυχία ο Ντοστογιέφκι στον *Φτωκόκοσμο*, ο Γκόγκολ στο *Ημερολόγιο ενός τρελού*, αλλά και ο δικός μας Στρατής Μυριβήλης στη *Ζωή εν τάφω*.

Μέσα από την οπτική αυτού του ευρήματος, ο Ζερουσαλμί εικονογραφεί την αγωνία ενός καθημερινού ανθρώπου, πολλαπλά στιγματοποιημένου, αλλά προικισμένου μουσικού, ενώ παράλληλα εικονογραφεί και την αγωνία μας τραγικής ώρας του 20ού αιώνα: Ιούλιος 1939 με Αύγουστο 1940.

Με τον τρόπο αυτό, ο συγγραφέας αξιοποιεί δεξιοτεχνικά όλα τα πλεονεκτήματα του ευρήματος της ημερολογιακής γραφής, όπως η δροσιά της αμεσότητας, η ελευθερία διαχείρισης του υλικού, η ελευθερία της υποκειμενικής άποψης, τα οποία παντρεύει άριστα με την ακαμψία των ιστορικών γεγονότων.

«9 Νοεμβρίου 1939. Χτες στο Μό-

ναχο απόπειρα δολοφονίας του Χίτλερ». Κι αμέσως παρακάτω: «Τρεις η ώρα το πρωί. Αϋνία. Βρέχει. Βρομόκατος, μα την αλήθεια». Και μια εβδομάδα αργότερα: «Την Πέμπτη αποφυλακίστηκε ο Αλ Καπόνε... Σαν να αποχωρούσε από μια επαγγελματική συνάντηση».

Κυρίως όμως η νουβέλα είναι, θα έλεγα, μια διερεύνηση ενός πολλαπλά σηματομένου ανθρώπου. Ενός κυνηγημένου από θεούς κι ανθρώπους. Ενός μάρτυρα που ξέρε πως το μαρτύριό του δεν τελειώνει παρά στην εκμηδένισή του. Κι όμως, σαν τον Σίουφο του Καμί αγωνίζεται. Περιφρονεί το μαρτύριο και πολεμάει σαν κανονικός. Δεν καταφέρνει να σκοτώσει τον Χίτλερ. Καταφέρει όμως να υποχρεώσει τον Χίτλερ να χειροκροτεί τις επιλογές του. Με ποιο προσδόκιμο αντίτιμο; Να σώσει τον Μότσαρτ.

Δεν μπορώ να πάρω τα πόδια μου. Και η αρρώστια μου προοισθιαί να πάρει το πινω χέρι [...] Ξέρω πως δεν πρόκειται να σώσω το *festspiel* με τα άρθρα μου. Ούτως ή άλλως, όλα ελέγχονται και λογοκρίνονται. Άσε που ακόμα και τα καλύτερα έργα θα σφραγιαστούν. Ακόμα και ο Μότσαρτ.

Να σώσει όμως και τον εαυτό του. Έστω για λίγο ακόμα. Παρά τις αναπόφευκτες ψυχικές διακυμάνσεις, καταθέτει την πίστη του στην ύπαρξη. Και στον αγώνα.

Από τις 13 ως τις 29 Ιουλίου [σο. ημέρες του Φεστιβάλ], παίρνω δύναμη [...] Φτάνει η κατάθλιψη. Τέρμα οι ιεραμιάδες. Ότο φλεμ μου [...] έχεις ραντεβού με τον Μότσαρτ.

Η ζωή, κι όταν πάει να οβήσει μπορεί με μια πίστη ν' ανασάνει. Μέγιστο μάθημα σε εμάς τους γιατρούς που ζούμε, συχνά ανήμποροι, στα σύνορα ζωής και θανάτου.

Στον «Πόρφυρα», ο Διονύσιος Σολωμός βάζει τον άγγλο στρατιώτη που βρίσκεται στα δόντια ενός καρχαρία να λέει: «Δεν το λυτζι να 'ναι η

ζωή μέγα καλό και πρώτο!» Αλλά κι ο Ντοστογιέφκι, μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα, έχοντας δευτερόλεπτα ζωής ακόμη, κι αφού επιβίωσε, όταν αργότερα ρωτήθηκε για το τι αισθανόταν, είπε: «Φαντάστηκα πως ήμουν στην κορυφή ενός βράχου και μπροστά μου γκρεμός και χάος. Κι είχα δύο επιλογές: η μία να ριχτώ στον γκρεμό και η δεύτερη να ζήσω τρία δευτερόλεπτα ακόμη. Προτίμησα τη δεύτερη». Κι ίσως να αισθάνθηκε πως στα τρία αυτά δευτερόλεπτα θα μπορούσε να χωρέσει μια αιωνιότητα.

Θα ήθελα να τελειώσω με μια ακόμη αναφορά στον Ντοστογιέφκι. Μετά την άδικη καταδίκη του σε δεκαχρονη εξορία, μπροστά στον αδερφό του που έκλαιγε είπε τα εξής βαρυσήμαντα:

Αδελφέ μου, δεν είμαστε υπεύθυνοι για όλα όσα μας συμβαίνουν. Είμαστε, όμως υπεύθυνοι για το πώς θα διαχειριστούμε αυτά που μας συμβαίνουν.

Τελειώνοντας το βιβλίο του Ραφαέλ Ζερουσαλμί, μένω με την αίσθηση αυτή: η ζωή είναι σκοπός, δεν είναι μέσο. Και στα τρία δευτερόλεπτα κάθε παρόντος χωράει ίσως μια αιωνιότητα. Ο ήρωας του βιβλίου, ο Ότο Στάνερ, για τίποτα απ' ό,τι του συνέβη δεν ήταν υπεύθυνος. Πολλές φορές γλιστρήσε στον πειρασμό να δώσει ένα τέλος στην πολλαπλή τραγωδία του. Προτίμησε όμως τη δεύτερη λύση: να ζήσει ακόμα κοντά δεκατρείς μήνες. Και με τα απλά υλικά μιας δυσβάσταχτης καθημερινότητας να καταθέσει σε όλους μας μια θητεία ζωής. Μια θητεία σ' έναν κόσμο που αυτομολούσε σχεδόν συλλογικά προς την τραγωδία του. Μόνος, κατάμονος, ίσως μονάχα με την πίστη και την επιθυμία να σώσει τον Μότσαρτ, κατάφερε να υπάρξει για δώδεκα και κάτι μήνες με έναν μοναδικό επιφύλιο. Με την προφανή πεισιθυμία ότι πράττοντας τα ορθά αποκτούσε ταύτοχρονα κι ένα αίσθημα ότι είναι αθάνατος. Και κατά έναν αρχαίο λόγο: «Ον μόνον αρχή άνδρα δείκνυσιν, αλλά και αρχήν ανήρ». ■

Αλεξάνδρα Μαραγκοπούλου

ΚΑΛΑΜΙΤΥ ΤΖΕΗΝ

Δέκα δευτερόλεπτα μέχρι το περίπτερο
είκοσι ως το πάρκινγκ – καπαζώ